

Promoveren als bijbaan

Ervaringen van
buitenpromovendi

Redactie:

Meike Bokhorst

Pauline Westerman

UITGEVERIJ *Paris*

Zutphen 2021

Inhoudsopgave

Promoveren in de buitendienst: ervaringen en adviezen	7
<i>Reyer van der Vlies</i> Iedereen kan een proefschrift schrijven? De kunst van het promoveren	13
<i>Wim Timmer</i> Terugblik op een buitenpromotie	27
<i>Marlies van Eck</i> Mijn marathon	43
<i>Guido Rijnja</i> Genieten van weerstand	63
<i>Meike Bokhorst</i> Duale promotie als bron van intellectuele zelfverrijking	77
<i>Peter van Lochem</i> Promoveren op rechtsrelativering	89
<i>Monique Wesselink</i> Een verrijkende ontdekkingstocht	107
<i>Harmke Brouwer</i> Eenzaam en zelfredzaam maar ook leerzaam en eerzaam	125
<i>Wouter Jong</i> Promoveren op de rol van burgemeesters tijdens crises	143
Biografieën	157

Promoveren in de buitendienst: ervaringen en adviezen

Het begon met Wim Timmer die een stukje had geschreven over zijn ervaringen met het schrijven van een proefschrift. Hij bracht dit ter sprake op een onderzoeksbijeenkomst op de Academie, waarbij meerdere mensen aanwezig waren die allen in overheidsdienst werken en daarnaast bezig waren met een proefschrift of reeds gepromoveerd waren. Dergelijke mensen worden in de universitaire wereld gewoonlijk omschreven als 'buitenpromovendus'. Er ontspoon zich een levendige discussie over promoveren in de vrije tijd en we bedachten dat het nuttig zou kunnen zijn als de ervaringen van Wim Timmer aangevuld zouden kunnen worden met andere ervaringen van mensen die naast hun baan een proefschrift hadden geschreven. Zo ontstond het idee voor dit boek.

De positie van de buitenpromovendus is een dubbelzinnige. Van buitenpromovendus naar *buitenstaander* is maar een kleine stap. Sommige faculteiten bezien de buitenpromovendus met argusogen en stellen cursussen verplicht teneinde het wetenschappelijk karakter te borgen. Soms moet de buitenpromovendus betalen voor zijn begeleiding. Bij andere faculteiten bestaat een wat vrijmoediger beleid en worden onderzoeksfaciliteiten beschikbaar gesteld. Niettemin mist menig buitenpromovendus aansluiting en regelmatig contact met promotoren en medepromovendi.

Tegelijkertijd is de buitenpromovendus iemand die wel degelijk een belangrijke bijdrage levert aan de wetenschap; niet in de laatste plaats door inzichten en praktijkervaring binnen te brengen die niet toegankelijk zijn voor de 'binnenpromovendus', een woord dat om veelzeggende redenen nooit wordt gebezigd. Niet onvermeld mag daarbij blijven dat de proefschriften van buitenpromovendi meetellen bij de verdeling van de financiële middelen over de faculteiten. Om deze laatste reden is de bui-

tenpromovendus de laatste jaren voor menig faculteit een aantrekkelijke figuur geworden.

Het idee om een boekje open te doen over lief en leed in de buitendienst wekte belangstelling bij de uitgever en bij allen die we vroegen om een bijdrage te schrijven. Het was onze bedoeling om de verhalen zo min mogelijk in een bepaald format te persen en zo min mogelijk te sturen. Ieder heeft immers zijn eigen bijzondere kijk op de zaak en uniformering zou daaraan tekort doen.

Niettemin zijn er opvallende overeenkomsten in de afzonderlijke verhalen aan te wijzen. Het is aan de lezer om die op te sporen, maar één opvallend gedeeld kenmerk is toch wel de betrekkelijk korte tijd waarin het proefschrift werd geschreven. Statistisch bewijs ontbreekt, maar we kregen de indruk dat de buitenpromovendus nauwelijks langer over het proefschrift doet dan de promovendus die ervoor betaald wordt door de universiteit en dus de kans krijgt om – behoudens enkele onderwijsverplichtingen – de hele dag te lezen en te schrijven. Hoe is dat mogelijk?

Verschillende verklaringen dienen zich aan.

Ten eerste is de buitenpromovendus uiteraard een uniek menstype, wellicht behept met een buitengewone ijver, motivatie en werklust. Anders zouden ze er immers nooit aan zijn begonnen.

Ten tweede is het mogelijk dat de ervaringen met de praktijk van alledag de context verschaffen waarbinnen de academische literatuur direct kleuring en betekenis krijgt. Sombere overwegingen met betrekking tot de zin van de onderneming lijken een minder grote plaats in te nemen. Het proefschrift blijkt juist een vrijplaats waar de buitenpromovendus zijn eigen ideeën kan ontwikkelen.

Ten derde is het mogelijk dat de buitenpromovendus in het algemeen minder geplaagd wordt door mentale problemen. In verschillende onderzoeken is aan het licht gekomen dat rond de 40% van de (binnen)promovendi daarmee kampt. De buitenpromovendus schijnt daar minder last van te hebben. Daarbij kan een rol spelen dat de gemiddelde leeftijd van de buitenpromovendus hoger ligt waardoor deze niet geplaagd wordt door de onzekerheden en de 'life events' waar de gemiddelde twintiger zich mee geconfronteerd ziet.

Maar misschien is toch wel de allerbelangrijkste verklaring voor het verbazingwekkende tempo van de buitenpromovendus dat hij simpelweg weinig tijd heeft. Meerdere auteurs in dit boek melden dat ze elke dag wel even met hun proefschrift in de weer waren, 'al was het maar 1 uur'. Iedereen meldt dat er minstens een dag van het weekend aan gewerkt werd. Ondanks alle problemen en tegenslagen bij het schrijven en niet-tegenstaande het soms gebrekkige contact met de universitaire wereld

bleef het promoveren een neventaak, een liefhebberij. Alleen al het simpele feit dat niet alle welslagen en persoonlijke welbevinden afhangt van het proefschrift lijkt de taak lichter te maken en beter te organiseren.

Tenslotte kan het natuurlijk ook zo zijn dat buitenpromovendi gewoon buitenaardse wezens zijn. Over het algemeen lijken de schrijvers van de bijdragen in dit boek zonnige naturen te zijn. Het zijn ook weloverwogen mensen die methodisch te werk gaan en zich gedegen en zorgvuldig voorbereiden op de verschillende taken (hoe schrijf ik Engels, waar publiceer ik, hoe maakt men een literaturopgave, hoe neem ik interviews af).

Het is een behoorlijk zware last die de buitenpromovendi op zich genomen hebben, maar wat heeft het hen opgeleverd? Een flink aantal kon het proefschrift goed gebruiken om de loopbaan een andere wending te geven. Ze konden door de promotie bij een andere organisatie werken of een ander type werk doen. Voor iedereen opende het promotietraject nieuwe deuren. Ze leerden nieuwe onderzoeksmethoden en vaardigheden, breidden hun netwerk uit, verwierven inzichten over de werking van de overheid in het algemeen en wetgeving in het bijzonder.

Met de kennis van nu en met wijsheid achteraf hadden de meesten bepaalde zaken wel anders en effectiever aangepakt. Hun tips komen voort uit de wens om anderen te behoeden voor fouten die ze zelf hebben gemaakt. Maar het maken en leren van fouten is juist ook onderdeel van het promotietraject. In België heet het proefschrift niet voor niets de meesterproef. Het is een proeve van bekwaamheid, maar het hoeft geen meesterwerk te zijn. Juist de hang naar perfectie kan verlamvend werken. Iedereen heeft bovendien recht op het maken van zijn eigen fouten. Al helpt het wel om van anderen te horen hoe ze om zijn gegaan met die moeilijkheden. Welke informatiebronnen, hulpmiddelen en deskundigen raadpleegden ze om bepaalde moeilijkheden te verhelpen?

Je hoeft niet in je eentje op je zolderkamer alle problemen zelf op te lossen. Er zijn onderzoekersnetwerken, internationale conferenties, universitaire vakgroepen, trainingen en andere plekken om in contact te komen met min of meer gelijkgestemden. Een promotie is een zoektocht waar de promovendus zelf het meeste van leert. De buitenpromovendus heeft daarbij ook de hoop dat die kan bijdragen aan het verbeterd functioneren van de overheid door middel van reflectie. Door met mensen te praten over het onderzoek en presentaties te houden, kan de buitenpromovendus zijn onderzoekstijd verlevendigen en zijn werk voor anderen relevant maken.

En zo ligt er een boekje voor u dat de oorspronkelijke doelstelling overtreft. Waar wij meenden dat de ervaringen zouden kunnen strekken tot nuttige adviezen voor degenen die overwegen om naast hun werk een

proefschrift te schrijven, blijken deze ervaringsverhalen ook buitengewoon nuttige kost te zijn voor *allen* die een proefschrift schrijven.

Meike Bokhorst en Pauline Westerman

Cultureel ondernemerschap

een ethische en juridische benadering

Reyer van der Vlies

Iedereen kan een proefschrift schrijven? De kunst van het promoveren

Reyer van der Vlies

Reyer van der Vlies promoveerde op een proefschrift over de rol van het recht in het cultuurbeleid. In *Cultureel ondernemerschap. Een ethische en juridische benadering* laat hij zien hoe de economisering van het cultuurbeleid de legitimiteit daarvan onder druk zet. Het recht legt nadruk op opvattingen over vrijheid, gelijkheid, diversiteit en subsidiariteit als basis voor de overheid om zich met kunst en cultuur te bemoeien. De overheid verlangt echter in toenemende mate van culturele instellingen dat zij niet alleen maatschappelijke belangen behartigen, maar ook hun eigen inkomsten verdienen. Anders dan het recht kent de markt geen bijzondere betekenis toe aan kunst en cultuur: zij biedt geen garantie voor de culturele voorzieningen die op basis van internationale verdragen en de Grondwet juist zo wezenlijk worden geacht. De verplichtingen die de overheid oplegt aan gesubsidieerde instellingen om hun eigen broek op te houden, leiden in de praktijk dan ook tot spanningen. In zijn laatste hoofdstukken toetst Reyer van der Vlies die verplichtingen aan het subsidierecht en het Europese mededingingsrecht. Er bestaat voor cultuursubsidies een uitzondering op het verbod op staatssteun, maar die is geenszins absoluut. Door kunst en cultuur steeds vaker aan te merken als economische diensten en producten, zoekt de overheid de grenzen van het verbod op staatssteun naarstig op.

Ontwerp voorpagina: vrij naar Mondriaan, *Ruitvormige compositie met twee lijnen* (collectie Stedelijk Museum)

1. Inleiding

‘Promoveren is als trouwen met de wetenschap’, werd me in aanloop naar de dag van de verdediging eens toevertrouwd. Omdat ik als buiten-promovendus geen academische ambities koesterde, meende ik dat de vergelijking mank ging, al sprak ze wel tot de verbeelding. Promoveren was voor mij een doel op zichzelf: ik wilde mijn eigen kunnen verkennen en een verhaal op papier zetten over een onderwerp dat me aan het hart ging. Ik ervoer het promotietraject bovendien als ongedwongen. Het was een plezier om met mijn promotor – later promotores – te werken en gaandeweg leerde ik veel interessante mensen kennen. Van een huwelijk met de wetenschap kon daarom toch geen sprake zijn.

Achteraf bezien was de vergelijking zo gek niet. Door me aan een proefschrift te wagen, had ik immers ‘ja’ gezegd tegen een toekomst waarin wetenschappelijke waarden een rol spelen. Op het gevaar af in clichés te vervallen, ervaar ik nu hoe de lessen die ik leerde in de vier jaren van mijn promotietraject mij hebben gevormd. Ik herken ze in mijn professionele leven als beleidsanalist – voorheen beleidsjurist – en zelfs in mijn persoonlijke leven. In aanloop naar de dag van de verdediging besepte ik daarnaast nog niet hoe belangrijk de plechtigheid zelf voor me zou zijn, als afsluiting van een periode in mijn leven. Ik mag dan nooit te zwaar hebben willen tillen aan het promotietraject, het was zonder meer een ervaring die het schrijven van deze bijdrage rechtvaardigt.

Ervaringen zijn naar hun aard anekdotisch; voor promovendi is dat zeker niet anders. Er bestaat niet één type promovendus, zoals er niet één type proefschrift of één type promotor bestaat. Ik heb voor deze bijdrage daarom gekozen voor een narratief, in de hoop anderen daarmee te kunnen inspireren en te waarschuwen. Om het plot vast weg te geven: de onvermijdelijke kwellingen ten spijt, is promoveren één groot feest.

2. Het begin

Van de periode vóór ik begon met schrijven, vóór ik mijn promotor ervan verzekerde dat ik bereid was mijn tijd te besteden aan een traject waarvan ik de verwickelingen geenszins kon overzien, herinner ik me een vurige wens om meer te leren over kunst en recht en daarover een verhaal te schrijven. In zekere zin had ik het getroffen. De kiem voor mijn promotie was al op de universiteit gelegd. Ik had een voorliefde voor vakken die met kunst en cultuur te maken hadden en volgde binnen de masteropleiding Staats- en bestuursrecht daarom een serie vakken over kunst en recht. De vakken waren opgezet door de hoogleraar bij wie ik later zou promoveren, mijn naamgenoot Inge van der Vlies. Anders dan ik gewend was, waren er voor deze vakken nauwelijks studieboeken beschikbaar.

In plaats van examens af te leggen, schreef ik daarom essays. Ik genoot intens van de onderwerpen, al vond ik het destijds niet altijd makkelijk om discipline op te brengen voor wat ik toen ervoer als ‘grote’ opdrachten. Uiteindelijk schreef ik mijn masterscriptie bij dezelfde hoogleraar en werkte ik na mijn studie met andere auteurs onder haar hoede aan een nieuw studieboek over de financiering van kunst en cultuur. In die tijd kwam ik geregeld bij haar over de vloer en spraken we over de mogelijkheid om te promoveren op een proefschrift over cultureel ondernemerschap.

Dat het promotietraject op mijn pad kwam, zou ik graag toeschrijven aan enthousiasme en wilskracht, maar dan verdoezel ik een hoge mate van roekeloosheid. Ondanks dat ik geen moment twijfelde óf ik aan het traject moest beginnen, wist ik aanvankelijk niet precies waaraan ik begon. Ik zat vol ideeën over wat ik wilde met mijn leven en vroeg me nooit af of ik die ideeën wel tegelijkertijd moest uitvoeren. Juist als buitenpromovendus was ik achteraf gezien echter kwetsbaar: ik had me makkelijk kunnen verliezen in mijn ambities en kunnen struikelen over de beperkte tijd die me – naast mijn voltijdbaan – was gegeven. De sprong in het diepe pakte echter goed uit. Mijn wens om een verhaal te schrijven was vier jaar lang een baken waaraan ik me kon optrekken.

Wat me van meet af aan wel helder voor ogen stond, was dat het promotietraject weliswaar vrijwillig, maar niet vrijblijvend was. Zodra de teerling was geworpen, kwam er druk op de ketel te staan. Vanaf dat moment hadden mijn promotor en de universiteit belang bij mijn welslagen. In mijn geval speelde mee dat mijn promotor tijdens mijn promotietraject met emeritaat zou gaan en daardoor slechts nog een beperkt aantal jaren het *ius promovendi* had, het recht om me te promoveren. Later in het traject kreeg ik hulp van een tweede promotor, hoogleraar Leonard Besse-link, maar ik voelde me onverminderd verplicht om op tijd klaar te zijn. Daarbij kende ik mezelf voldoende om te weten dat ik druk van buiten nodig had om door te werken. Ik besloot de nood als kans te zien.

3. Promotores

Het plezier om samen te werken met mijn promotor was één van de redenen waarom ik me nooit afvroeg of ik wel moest doorgaan. We zagen elkaar geregeld, ik schat zo eens in de drie of vier weken. Wanneer ik op bezoek kwam, stond er altijd een kop koffie of thee klaar. Natuurlijk spraken we over mijn vorderingen, maar niet dan nadat onze andere werkzaamheden en ontwikkelingen in de culturele sector, het cultuurbeleid en het recht aan de orde waren gekomen. Destijds vond ik dit heel vanzelfsprekend; ik wist niet beter dan dat het promotietraject iets gezelligs

was. Het hielp dat mijn promotor en ik eerder met elkaar hadden gewerkt en we dus enigszins wisten wat we van elkaar konden verwachten. Onze werkstijlen sloten goed op elkaar aan, al twijfel ik er niet aan dat mijn intuïtieve omgang met het traject haar zo nu en dan wat hoofdbrekens moet hebben bezorgd.

Een gesprek met mijn promotor inspireerde me doorgaans om met frisse moed aan de slag te gaan, zelfs als ik weer eens stevig had lopen verzaken. Ik kreeg veel vrijheid om mijn eigen pad te kiezen en ruimte om te experimenteren. Mede doordat mijn promotor vaak over andere disciplines sprak, ben ik over de grenzen van mijn vakgebied gaan kijken, waar ik kennismakte met het werk van economen, filosofen en sociologen die al te relevant waren voor mijn onderzoek. Ik had me hier beslist kunnen verliezen in een universum van invalshoeken en perspectieven, maar mijn beide promotores hielden me voortdurend scherp. De vrijheid die ik kreeg wakkerde mijn nieuwsgierigheid aan en stond me toe aan mijn grenzen voorbij te gaan.

Ik denk dat de band met de promotor voor elke promovendus cruciaal is. Het is in het algemeen echter niet goed mogelijk te zeggen wie een goede promotor is of wat een goede promotor doet: die vragen hangen te veel af van wat de promovendus nodig heeft. Zelf genoot ik van de vrijheid en de ruimte om te vallen en weer op te staan. Niet elke promotor zou echter zoveel geduld hebben gehad. Wat een zegen is voor de één, is bovendien een vloek voor de ander. Ik heb promovendi ontmoet die de indruk hadden op open zee te dobberen en juist op zoek waren naar meer regie. Het levert waarschijnlijk een ander type proefschrift op, maar ook daar geldt: er bestaat niet één type proefschrift.

Buitenpromovendi hebben in het bijzonder baat bij een promotor die bij hen past. Het is immers niet eenvoudig om na een werkweek nog motivatie te vinden om te schrijven. Bij mij speelde mijn promotor hierin een grote rol. Haar inzichten stimuleerden me om kritisch te denken en zorgvuldig te formuleren. Ik voelde me altijd veilig en aangemoedigd om verder te gaan.

In de laatste fase had ik de eer met twee promotores te mogen werken. Ik was heel blij met die kans, maar het maakte me aanvankelijk ook zenuwachtig: wat als ze het niet met elkaar eens konden worden over mijn werk? Ook het contact met mijn tweede promotor was echter heel prettig. Zijn focus was inderdaad anders, maar zijn feedback vulde die van mijn eerste promotor vooral aan. Het was een karwei om alles op orde te brengen, maar dat kwam de kwaliteit van mijn proefschrift uiteraard slechts ten goede.